

## GLOBALIS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG: A MEGOLDÁSOK VITÁJA

### Kivonat

A globalizáció révén egyre szervezettebbé váló világgazdaság nem lehet válságoktól mentes mindaddig, amíg a rá jellemző mély egyenlőtlenségeket és szerkezeti aránytalanságokat nem orvosolják. Erre viszont elszigetelt, nemzeti receptek nem vagy nem kielégítő mértékben alkalmasak: a rendszerszintű aránytalanságok kezelése rendszerszintű, nemzetközi/globális együttműködést sürget. A jelenlegi világgazdasági válság megoldásánál jól hasznosíthatók az 1929/1933, valamint az 1973/1975-ös, az 1979/1980-as válságok tanulságai. A legfontosabb következtetés az, hogy a lényegesen megváltozó nemzetközi gazdasági és politikai környezetben még egyébként koherens válságmegoldási mechanizmusok sem képesek eredményt hozni. A 2007-ben kezdődött válságnál tehát olyan gazdaságpolitikai lépésekre van szükség, amely a nemzeti és globális környezet jelentős változásait is figyelembe veszi. Ehhez a nemzetközi intézmények lényeges reformjára is szükség van.

### Abstract

An ever increasingly organic world economy through globalisation cannot be void of crises so far deep inequalities and structural disproportions so characteristic for it, will not be tackled. Isolated, national recipes are not at all, or not in satisfactory manner apt for any solutions: systemic inequalities require international/global cooperation. In order to solve the present world economic crisis, lessons of the crises of 1929/1933, 1973/1975 and 1979/1980 could be utilised. The most important conclusion is as follows: in a substantially changing international economic and political environment even otherwise coherent crisis solution mechanism are incapable in bringing about the needed results. In view of the crisis started in 2007 one needs such economic policy steps which take into account substantial changes in the national and global environment, as well. To this effect substantial reforms of the international institutions are needed.

A máig vitatott kezdetű globális világgazdasági válságnak immár óriási felhalmozott irodalma van. Leírták a gazdaságtörténeti lefolyását, az egyes országok, régiók alkalmazkodásának menetét, elemezték a korábbi válságok világrendszer szemléletű jelenségeit<sup>2</sup>, az alkalmazott módszereket de viszonylag kevés az összehasonlító, komparatív elemzés e közgazdasági és általános politikai gazdaságtani eszközök hatásmechanizmusairól. A szakirodalom továbbra is követi e folyamatokat, s az immár félévtizedes tapasztalatok általánosítása van hátra. Igaz, ma is vannak vélemények, amelyek magát a válság fogalmat is túlzónak tartják, inkább a világgazdasági rendszer működési zavarairól, semmint annak válságáról beszélnek (Magas-Kutasi, 2010. p.53.)<sup>3</sup>

Mit lehet és kell tanulnunk e válság lefolyásából? Milyen alternatív megoldások léteznek, s egyáltalán vannak-e alternatívák a döntően megszorító, növekedést lassító, s ezzel a társadalmi folyamatokat jelentősen megnehezítő lépésekkel szemben?

Ezen kérdések teljes körű megválaszolására természetesen nem vállalkozhatunk. Tanulmányunkban inkább arra szorítkozunk, hogy a korábbi – főleg az 1974-80 közötti -

---

<sup>1</sup> Dr. Blahó András, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági tanszék. 1093 Budapest, Fővám tér 8., I. emelet 144. E-mail cím: [andras.blaho@uni-corvinus.hu](mailto:andras.blaho@uni-corvinus.hu)

<sup>2</sup> A valóban hatalmas nemzetközi és hazai irodalomból csak néhányat említhetünk. Ilyen a Miszlivetz Ferenc által szerkesztett két kötet (Miszlivetz, 2009), Szentés Tamás kötete (Szentés, 2009), Magas István – Kutasi Gábor (szerk) (Magas – Kutasi, 2010).

<sup>3</sup> Érdemes idézni Magas István véleményét: „ Amit tehát az elmúlt két évben (2007-2008 – B.A.) megtapasztaltunk, az sokkal kevésbé a kapitalizmus „általános válsága” ...haem sokkal inkább az országhatáron túlnyúló pénzügyek szabályozásával összefüggő, új típusú piaci és kormányzati elégtelenségek sorozata.” ..„Ennyiben a világgazdaság konjunkturális megtorpanása, majd az azt követő általános bizalomvesztés és trmelés-visszaesés egy globális koordinációs probléma megjelenése semmint a kapitalizmus vége.” (Magas in Magas – Kutasi, 2010. 55. o.)

világgazdasági válságokkal vetjük össze a jelenlegi folyamatokat annak érdekében, hogy a hasonlóságokat és eltéréseket pregnánsan kimutassuk. Ezzel remélhető – meggyőződésünk szerint – az, hogy a jelenlegi globális válság megoldásának iránya, körvonalai felrajzolhatók.

Tanulmányunk röviden összegzi – többnyire korábbi tanulmányok alapján – az eddigi világgazdasági válságok megoldási tanulságait. E gazdaságtörténeti előzmény után térünk rá a jelenlegi válság „természetrájára”, ennek eddig tapasztalt megoldási kísérleteire. A tanulmány végén összegezzük e megoldási kísérletek összehasonlító elemzését. Végül a lehetséges alternatívákat írjuk le.

## 1. Az 1929-1933-as válság kezelése

A közgazdaságtan – a korábbi elméleti felvetések szerint és alapján – ezt a válságot túltermelési válságnak nevezte. Milton Friedman, Nobel-díjas közgazdász viszont ezzel teljesen ellentétben azt állította, hogy itt is egy, a monetáris megszorításokat kapkodva alkalmazó állami beavatkozás okozta a nagy bajt. Friedman kimutatja, hogy minden válságot a hibás monetáris beavatkozás okozott, még az 1929-33-as nagy válságot is. Ez megdöbbentő felismerés volt, hiszen addig úgy tudtuk, hogy 1929-ben túltermelési válság tört ki. Először az 1920-as évek konjunktúrájának mesterséges továbbgerjesztésére alkalmaznak az államok felelőtlen monetáris expanziót (hiteltúlkínálat, alacsony kamatok!), majd amikor a pénzkibocsátásnak és a reálgazdaság bővülésének elszakadása miatt bekövetkezik 1929. október 29-én a tőzsdekrach, akkor ellenkező irányú „fékberántással” fokozzák válságig a bajt: nagyarányú monetáris és fiskális szűkítésbe kezdenek, ami hirtelen „összezsugorítja” a vásárlóerőt, és ehhez képest már tényleg túltermelés van a gazdaságban. Először a bankszektorban következik be az összeomlás 1931-ben, majd mindez tovagyűrűzik a reálgazdaságra. 1932-ben már 30 millióra rúg a munkanélküliek száma a világon.

A közgazdasági elmélettörténetben – Keynes előtt – az érték-, ár- és jövedelemelosztás elméletei uralkodtak. Ezen elméletekben az ármechanizmus biztosítja a gazdálkodók számára a rendelkezésre álló erőforrások optimális kihasználását. E modellben nincs – és nem lehet – munkanélküliség, a munkabér-mechanizmus szabad játéka összhangba hozza munkapiacon is a keresletet és kínálatot, azaz teljes foglalkoztatottság körüli állapot jön létre. E rendszerben az államgazdasági beavatkozása lehetetlen és felesleges is volt.

Az 1929-1933-as világgazdasági válság élesen ellent mondott az ilyen elméleteknek. A világgazdasági gyakorlat általánosítására adott frappáns elméleti választ John Maynard Keynes (Keynes, 1965)<sup>4</sup>. A korábbi, neoklasszikus felfogás képviselői bíztak a teljes foglalkoztatás automatikus megvalósulásában, Keynes viszont elvetette ezt a koncepciót. Választ kellett találni arra kérdésre, mitől függ a foglalkoztatás nagysága, ha egyszer a tőkés gazdaság automatizmusai nem valósítják meg a teljes foglalkoztatást. A nagy gazdasági világválság lerombolta azokat az elképzeléseket is, melyek szerint az üzleti ciklusok pusztán monetáris politikával kiküszöbölhetőek. Keynes a monetáris politikával szemben az államháztartás-politikára helyezte a hangsúlyt. Az összekereslet és azon át a nemzeti jövedelem, a foglalkoztatás nagyságának a meghatározása szempontjából a beruházás az alapvető szerep. S ha a magánberuházások nem elegendők, az államháztartás-politikának kell a kormányzati kiadások révén a szükséges keresletet megteremtenie.

A munkanélküliség problémájára megoldást keresve egy sor elméleti újításhoz jutott. Így a neoklasszikus felfogással szemben hangsúlyozta, hogy a beruházás határozza meg a

---

<sup>4</sup> Keynes elméleti munkásságának összefoglalásánál sokat jelentett számomra Mátyás Antal munkássága, az általa publikált elméleti tanulmányok. Lásd különösen (Mátyás, 2003.)

megtakarítás nagyságát: a kormányzati kiadások a magánberuházásokkal együtt munkanélküliség esetén a multiplikátor hatáson át oly mértékben növelik a nemzeti jövedelmet, hogy végül is a belőle eszközölt szándékolt megtakarítás nagysága megegyezik a magánszektor szándékolt beruházásával, valamint a kormányzati kiadásokkal. S ez alapján kitűnik, hogy a kormányzat munkanélküliség esetén bevételei felett költsékezhetsen. A kiadásai nyomán megnövekedett nemzeti jövedelem utólag biztosítja a fedezetet kiadásai számára, amikor is a kormányzat az adó révén olyan jövedelemrészt von el, amely kormányzati kiadások nélkül létre sem jött volna.

S még egy fontos fejlemény Keynes munkásságával kapcsolatban. A korábbi elméletek a közgazdaságtan és a rá alapozó gazdaságpolitikai lépések értékmentességét hangoztatták. Keynes feladja ezt, s meghatározott – ha úgy tetszik, érték központú – gazdaságpolitika mellett foglalt állást. „Annak a gazdasági rendnek, amelyben élünk, fő hibája, hogy nem tud teljes foglalkoztatást biztosítani, tovább, hogy önkényes és igazságtalan benne a vagyon és a jövedelem elosztása..” (Keynes, 1965. 396. oldal) „... azt hiszem, hogy társadalmilag és lélektanilag indokolt a jövedelmek és a vagyon jelentős egyenlőtlensége, de nem olyan mérvű aránytalansága, amilyen ma tapasztalható.” (Keynes, 1965. 374. oldal) „Azt hiszem..., hogy a beruházás társadalmi kézbevétele meglehetősen széles körben bizonyul majd az egyetlen olyan eszköznek, amelynek révén meg lehet közelíteni a teljes foglalkoztatást..” (Keynes, 1965. 302. oldal).

Keynes tehát határozottan állami beavatkozást sürgetett (persze nem egy túlbürokratizált rendszerűt), s a piacgazdaság anti-ciklikus vezénylését látta célszerűnek, megvalósítandónak. E javaslat alapvetően a kereslet-korlátozta gazdaság problémáira koncentrált, amelyet a túlzott megtakarítások és a likviditási preferenciák okoztak<sup>5</sup>. Ennek orvoslására különböző költségvetési lehetőségek adóttak:

- közmunkálatok finanszírozása a központi költségvetésből (oktatás, közegészségügy, társadalombiztosítás stb. területén)
- beszerzések/támogatások magánvállalatoktól, azok számára (főleg K+F, oktatás, továbbkézés)
- a jövedelmek újraelosztása progresszív adózás révén<sup>6</sup>.

A fiskális javaslatok mellett a keynes-i gazdaságpolitika a monetáris politikát is aktivizálta a kamatlábak csökkentésével, a rendelkezésre álló hitelkeretek ezáltal történő növelésével, a hitelfelvétel ösztönzésével. Az eredmény természetesen a központi költségvetés hiányát növeli de ezt – remélhetően – a keletkezett gyorsabb gazdasági növekedés bevételei ellensúlyozhatják.

Keynes e nagy művét 1936-ban publikálta. Ekkora már Németországban egészen más gazdaságpolitikával biztosították a teljes foglalkoztatottságot, nevezetesen a fegyverkezési kiadások felfuttatásával, infrastrukturális beruházások kiterjesztésével. Hasonló módszerekkel dolgozott az Egyesült Államok is az ún. “New Deal” politikában. A Szovjetunióban az 1928-ban indult ötéves tervek a teljes állami tulajdon alapján kísérelték meg a teljes foglalkoztatottság biztosítását.

A II. világháború utáni helyreállítási időszak végétével a legtöbb nyugati államban a keynes-i elképzeléseket alkalmazva indították be a gazdasági fellendülést, jelentős eredményekkel. Az ún. “jóléti állam”, vagy a “szociális piacgazdaság” egyszerre kísérelte meg a foglalkoztatás jelentős kiterjesztését, valamint az általános gazdasági növekedés fokozását. Az eredmények egészen

---

<sup>5</sup> Ez utóbbi azt jelenti, hogy a gazdag jövedelem tulajdonosok magas megtakarítási hajlandósága nem jár együtt megtakarításaik fogyasztásával vagy beruházásokra töltésével.

<sup>6</sup> Az alkalmazott fiskális politika lényegéről, hatásosságáról, annak fenntarthatóságáról lásd Benczes István és Kutasi Gábor kitűnő könyvét (Benczes – Kutasi, 2010.)

1970-ig nyilvánvalóak: az általános jólét kiteljesedett, a gazdasági növekedés jobbra egyensúlyi feltételek között ment végbe.

## 2. Az 1973-75, illetve 1979-80-as globális válság tanulságai

Az 1960-as évek “szárnyalásai” után – német gazdasági csoda, japán fellendülés, nyugat-európai integrációs kísérletek sikerei – jött a hidegzuhany: Nixon amerikai elnök bejelentette a bretton-woods-i rendszer alapját jelentő dollár-arany átváltás felfüggesztését. Ennek gazdaságtörténeti okait itt nincs lehetőségünk kibontani, csak arra utalunk, hogy a kialakult stagflációs nyomás, az 1973-ban kirobbant kőolaj válság egyaránt általános recesszióhoz vezetett a világkereskedelemben, s nagy mértékben instabillá tette az eddig jól funkcionáló nemzetközi monetáris és pénzügyi kapcsolatokat. Ez a válság már nem a korábbi, nemzetközi válság volt hanem egy már valóban globális, a fennálló világgazdasági rendszer alkotóelemeit<sup>7</sup> alapvetően érintő globális válság, ennek minden jellemzőjével és hatásaival.

Az általános hatás éppen a miatt következhetett és következett be, hogy a II. világháborút követő évtizedekben a világgazdasági szereplők – nemzetállamok, transznacionális vállalatok, nemzetközi intézmények – egységes, szerves rendszerbe fejlődtek. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy a szereplők mindegyike egyaránt és egyforma mértékben volt integráló elem. Nem, több nemzetállamra is jellemző maradt a központi magtól való jelentős fejlettségbeli távolság. Az 1929-1933. évi válságtól eltérően – ahol döntően egy “magországban”, az USA-ban kezdődtek a válságjelenségek -, a 70-es évek válsága már kevésbé köthető egy vagy több országhoz, itt már egyértelműen a nemzetközi fejlettségi szakadék mélyülése vált közvetlen vagy közvetett okká.

A keynes-i gazdaságpolitika alkalmazásával jelentős szerkezeti átalakulások mentek végbe a nemzetállamok gazdasági és társadalmi szerkezetében. A tudományos és technikai fejlődés, az ipari termelés lényeges módosulása, a mezőgazdasági termelés GDP-n belüli arányának visszaszorulása de jelentős hatékonyságbeli növekedése, a szolgáltatási szektor kiterjedése, a transznacionális vállalatok globális elterjedése stb. a globális nemzetközi kapcsolatok bővülését, ezek nemzetgazdaságra gyakorolt hatásának fokozódását jelentették. A rendszerben természetessé vált az egyenlítő hatások tovaryűrűzése, a külföldi közvetlen tőkebefektetések, a nemzetközi kereskedelemben érvényesülő kereskedelmi cserearányok torzulása (fejlődő országok kárára), a globális tőkeáramlások perverz<sup>8</sup> válása révén.<sup>9</sup>

Ez(ek) a válság(ok) jelezte(ék) először rendkívül hatásosan, hogy nem ciklikus, periodikus válságról van szó, hanem az egész világgazdaság egészét érintő szerkezeti és intézményi válságról. Még pontosabban: a korábbi, nyereség-ipari termék cserére alapozott nemzetközi munkamegosztás átalakulása ütközött az erre létesített világgazdasági és nemzeti

---

<sup>7</sup> Ez még a volt szocialista országokra is igaz, noha – főleg rosszul értelmezett ideológiai okok miatt – ezek esetében az a jelszó volt hangzatos, hogy „...a válság hozzánk nem gyűrűzik be.” Azaz, az eltérő társadalmi-gazdasági rendszer miatt a globális válság e térségben nem érvényesül. A történelmi fejlődés bizonyította be ennek éppen a fordítottját.

<sup>8</sup> Perverz tőketranszfernek nevezzük a fejlődő világból a fejlett centrum országokba áramló tőkemennyiséget (közvetlen és portfólió egyaránt), amely jelentősen meghaladja a centumból a perifériára irányuló tőkemennyiséget. Mind az elméleti, mind a gyakorlati feltételezés ennek éppen az ellenkezőjét állítaná. Lásd *World Economic and Social Survey, 2012, In Search of New Development Finance*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, E/2012/50/Rev. 1 ST/ESA/341 és *World Economic Situation and Prospects 2012, Update as of mid-2012*, The present document updates *World Economic Situation and Prospects 2012* (United Nations publication, Sales No. E.12.II.C.2), released in January 2012. <http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp.html>

<sup>9</sup> E folyamatok beható elemzését adja Szentés Tamás több műve is. Lásd különösen (Szentés 1976, 1999.)

intézményrendszerrel. Sem a nemzetközi szervezetek (főképp a bretton woods-i intézmények), sem a szárnyaló évek alatt kialakított nemzeti szabályozási stratégiák nem voltak képesek a válságot kezelni. A világgazdasági rendszerben olyan aszimmetrikus egyenlőtlenségek keletkeztek (lásd Szentés, 1999), amelyek szétfeszítették a megoldást intézményesen biztosító szervezeti és közgazdasági kereteket. Valami lényegesen újra, másra volt szükség.

Sokan írnak a keynes-i megoldások válságáról, alkalmazhatatlanságáról. Valóban erről van szó? Tény, hogy a lényeges világgazdasági változások, szerkezeti módosulások a nemzeti alkalmazkodási cél és eszközrendszert is alapvetően befolyásolta. A korábbi módszerekkel nem lehetett már tartós megoldásokat elérni, szükség volt ezek lényeges módosítására. A döntően nemzeten belüli problémákra kidolgozott gazdaságpolitikai lépések nem akadályozták meg az infláció emelkedését, s ami ezzel együtt járt, a bruttó társadalmi termék/termelés növekedésének lelassulását, amit stagflációnak neveztek el.

A keynes-i megoldások csökkenő hatékonysága abból fakadt, hogy a nemzeti és globális keretek közötti feszültségek lényegesen kiéleződtek. A nemzeti megoldásra kigondolt szabályozás nem vagy csak részlegesen volt képes döntően nemzetközi, globális egyenlőtlenségek kezelésére. A globalizáció gyorsulása, a transznacionalizálódás kiterjedése, a növekvő számú regionális integráció mind-mind tovább élezte az intézményi megoldási képességek és erre irányuló tevékenységek sikere közötti ellentéteket. Akár paradoxonnak is nevezhetnénk azt a tényt, hogy a háború utáni évtizedek sikeres keynes-i gazdaságpolitikája éppen e sikerekkel fokozta a globális egyenlőtlenségeket, s vezetett súlyos válságjelenségekhez. E jelenségek egyértelműen bizonyították a döntően nemzeti egyensúlytalanságok kezelésére alapított nemzetközi intézmények kompetencia hiányát<sup>10</sup>: csak tűzoltóként szerepelhettek, hisz alapító tagállamaik csak erre hatalmazták fel őket.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy *nem* Keynes koncepciója volt sikertelen, de a nemzetgazdaságok környezetének lényeges változása továbbá már nem tette adekváttá ennek alkalmazását. A monetaris “ellenforradalom”, de a “Keynes-i forradalom” sem ismerte fel a keynes-i gondolatok logikáját, nevezetesen azt, hogy ezek egy többé-kevésbé zárt (nemzeti) rendszerben fejtik ki hatásukat. Bővebben kifejtve: logikus feltételeznünk, hogy egy mérsékelt fiskális expanzió – amely a fejlesztési források mobilizálására irányul -, s az ezzel többnyire együttjáró ideiglenes infláció – amely a keresletkorlátolt körülmények között beruházásokat indukál -, nem feltétlenül vezet növekvő költségvetési hiányhoz, vagy egy inflációs spirálhoz, feltéve, hogy a gazdasági szereplők reakciója az elvárható mértékű és irányú. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy növekvő piaci kereslet növekvő beruházásokhoz vezet, amely gazdasági növekedést eredményez, s ezzel növeli a költségvetés bevételeit és a pénzkeresletet.

Ebből logikusan következik, hogy ugyanez a gazdaságpolitika, *globális környezetben alkalmazva* megfelelő és hatékony lehet. A dolog azért nem ennyire egyszerű. A jelenlegi válság több olyan vonatkozást is kimutatott, olyan új különbségekre is rámutatott, amelyek a keresletkorlátok lényegét is módosították. Továbbá az is biztos, hogy a keynes-i gazdaságpolitika globális környezetre történő alkalmazása nagyon is sajátos feltételeket követel a globális intézményektől, beleértve globális folyamatok szabályozási képességét, a beruházásokat, fogyasztásokat a globálisan értelmezett emberi szükségletekre koncentrációját,

---

<sup>10</sup> Érdemes idézni egy tanulmányból Richard Jolly-t: „A jelenlegi (globális – B. A. ) kormányzati megoldások kettős értelemben is hibásak. Nem hatékonyak: a szerkezeti elemek nem koherensek, s képtelenek a globalizációs komplex kihívások megfelelő kezelésére. Nem általánosak, s ezért nem is mondhatók hatékonyak legitimizációs értelemben: lényegében még mindig a világgazdasági erőviszonyok és befolyás XX. század közepi viszonyait tükrözik.” (Jolly, et al, 2012. 54. o.)

a globális közjavak hathatós menedzselését, nemzetközi adókkal finanszírozott globális költségvetést, globális közjószág szektort, a transznacionális vállalatok és nemzetközi pénzügyi intézmények világméretű tevékenységének globális ellenőrzését. Ez nem más, mint a sokat emlegetett “globális irányítás “ (global governance) kiterjesztése meglévő intézmények alapos megreformálásával, s akár újak alapításával.

Az 1980-as évek válságát több, hasonlóan világgazdaság méretű válság követte. Ilyen volt az 1990-es évek második felének permanens monetáris válságsorozata, amely kezdődik Mexikóval (1995), folytatódik Oroszországgal (1996), Japánnal (1997), és végül tetőzik a New Yorki tőzsdepánikkal (1998). E sorozatból mégsem lett recesszió a reálgazdaságban. A megoldások azonban – ha egyáltalán sikeres megoldásról lehetett beszélni -, csak nemzetgazdasági szinten “oldották” fel a felhalmozódott problémákat de a világgazdaság egészében továbbra is fennmaradtak a szerkezeti és intézményi feszültségek. Az ilyen nemzeti megoldások révén terjedt rohamosan a neoliberális monetarista szemlélet, amely a pénzkínálat szűkítésével – ahogy ma mondjuk, megszorításokkal – kísérelte meg az elveszett egyensúly helyreállítását. A tény tény maradt: sem a keynes-i, sem a neoliberális monetarista politikák nem voltak képesek tartós, világrendszer méretű megoldás(oka)t kínálni. Az alkalmazott fejlesztési stratégiák egyszerre kellett, hogy kezeljék a nemzeten belüli strukturális, szociális és más feszültségeket, valamint a globális világgazdasági rendszerbe történő bekapcsolódás módozatait. Mivel a nemzetgazdaságon belüli egyenlőtlenségek többnyire válságokhoz vezetnek, s aligha maradnak elszigeteltek a világgazdaságban, az előbbihez nagyjából hasonló követelmények vonatkoznak a válság menedzselésre is.

Az első, globális szerkezeti és intézményi válság tanulsága könnyen belátható. A globalizáció révén egyre szervezettebbé váló világgazdaság nem lehet válságoktól mentes mindaddig, amíg a rá jellemző mély egyenlőtlenségeket és szerkezeti aránytalanságokat nem orvosolják. Erre viszont elszigetelt, nemzeti receptek nem vagy nem kielégítő mértékben alkalmasak: a rendszerszintű aránytalanságok kezelése rendszerszintű, nemzetközi/globális együttműködést sürget.

Természetesen lényeges változások mentek végbe a világgazdaságban az első globális válság óta. Ezek a következők:

1. A technikai forradalom új hulláma (a humán erőforrás megerősödése, új dinamikus ágazatok a gazdaságban),
2. Új, dinamikus növekvő feltörekvő országok megjelenése karakteres gazdaságpolitikával (Brazília, Argentína, Mexikó, Chile stb.),
3. A neoliberális és monetarista paradigma győzelme (a “Washington-konszenzus” (1985) győzelme, a nemzetközi áru- és tőkeforgalom további liberalizálása, a deregulációs, liberális gazdaságpolitika nemzetközi terjedése)
4. A globális hatások “begyűrűzése” a központilag tervezett (szocialista) országok gazdaságába (belső feszültségek, a kelet-nyugati kapcsolatok enyhülése, kiterjedése)
5. A globalizációs folyamatok felgyorsulása. (Volt szocialista országok gyorsuló beintegrálódása a világgazdasági rendszerbe, a technikai és kommunikációs forradalom, a transznacionális vállalatok tevékenységének kiterjedése, neoliberális monetarista gazdaságpolitikák gyors terjedése)

A csak felszínesen felsorolt változások révén a világgazdasági alkalmazkodás lényege és módszere is változott, változnia kellett. A korábbi neoliberális megközelítések tarthatatlanná váltak, ismét az állam fokozott szerepét hangsúlyozza több nemzetközi és hazai közgazdász. (Lásd Jolly, et al, 2012.)

### 3. Válságkezelés hagyományos és új módozatai

A 2007-ben (2006-ban?) induló világgazdasági válság a rövid távon nélkülözhetetlen tűzoltásszerű kezelés mellett megköveteli a hosszabb távú gondolkodást és cselekvést is. Rövid távú megoldások csak akkor haznak (hozhatnak) eredményt, ha beilleszkednek egy hosszabb távú célrendszerbe, ami azonban már messze nemcsak a válság sikeres és a lehetőségek szerint viszonylag kevéssé költséges túlhaladásával foglalkozik, hanem a válság utáni időszak kritikus kérdéseire irányítja a figyelmet. Ezek többsége viszont nem, vagy nemcsak a válság következményeiből származtathatóak, hanem azokból a globális egyensúlyhiányokból és sürgető kényszerekből is, amelyek esetenként évtizedek óta halmozódnak, amelyeket a válság – átmeneti háttérbe szorítás ellenére – nemcsak felerősített, de részben a korábbiaktól eltérő környezetbe is ágyazott. Ebben az új helyzetben kell megtalálni a legmegfelelőbb válaszokat egy olyan korszakban, amit történelmileg példátlan méretű és minőségű globalizáció, valamint számos országot és társadalmi csoportot fenyegető menthetetlen marginalizáció, lemaradás, leszakadás, kiszorulás jellemez. (Inotai, in Magas-Kutasi, 2010.)

E válság lényeges jellemzője, hogy a teljes mértékben globálissá vált pénzügyi szektor indította el. A transznacionális pénzügyi intézmények – bankok, biztosítók, kockázatkezelők – teljes liberalizációja a hirtelen fellendülést, pénzbőséget is de a szunnyadó egyensúlytalanságot is globálissá tették. Ez a pénzügyi válság még inkább felerősítette a mai globális szabályozó rendszer gyengeségeit. Ma már bizton állíthatjuk, hogy legalább négy területen szükséges határozott beavatkozás- nemzeti és globális szinten egyaránt – ahhoz, hogy a válság kezelését megkíséreljük. Először: meg kell találni a globális rendszerben rejlő kockázatok megelőzésének módozatait. Másodszor: határozottabban kell javítani a globális piac szereplői kockázatainak áttekinthetőségét, ennek nyilvánosságra hozatalát. Harmadszor: ki kell terjeszteni a szabályozó intézmények – nemzetközi intézmények – közötti együttműködés nemzetközi jellegét. S végül, negyedszer: hatékonyabb és összehangoltabb válságmegoldási mechanizmusokat kell bevezetni.

E megközelítések tényleges figyelembevétele azért is fontos, mert a válságot megelőző évtizedekben több területet is elhanyagolt a válságkezelési elmélet és gyakorlat, s e területek a globális válság kockázatait jelentősen növelték. Lássuk e területeket! 1. A globális makrogazdasági egyensúlytalanságok alacsony kamatlábakat eredményeztek, amelyek nagyobb kockázatvállaláshoz vezettek, s hozzájárultak a globális részvényárak un. buborék-jelenségének kialakulásához. 2. A pénzügyi szektorban bekövetkezett hatalmas változások és a kockázatkezelés csődje az elmúlt két évtizedben jobban kiszolgáltatta a nemzetközi pénzügyi rendszert a bizonytalanságoknak. 3. A tőkeáttételeken alapuló pénzügyi termékek jellemzője a kiterjedt kockázatvállalás, anélkül, hogy beépítené azokat a rendszerkockázatokba. S éppen e miatt szükséges egy kiterjedtebb, átgondolt szabályozás. (Csáki in Magas – Kutasi, 2010. p. 71.)

A válság kirobbanását – talán érthető módon – azonnal megindult egy példátlan mértékű anticiklikus pénzügyi forráskihelyezés, annak reményében, hogy a gazdaság automatikus hatjóerői már képesek működni, a termelést újraindítani. Tény, hogy ezzel egyidejűleg szembesültek az alkalmazó államok a mentési politikák költségeivel, s ezek nagysága és szerkezete is hathatós állami intézkedéseket sürget. Nyilvánvaló az igyekezet – a pénzmennyiség növelésével a hitelkínálatot beindítani -, de ennek inflációs hatásával is számolni kell. Egyszerre kell tehát az inflációs célt tartani (központi bankok alapvető szerepe), valamint beruházás ösztönzést megvalósítani. A válságkezelés – legalább e sorok írásáig – nem járt együtt alapvető szerkezeti változásokkal, sem a bankszektorban, sem pedig a támogatott iparágakban, miközben sorra mentette meg az egyébként valószínűleg versenyképtelen munkaerőt, a költségeket nem ellensúlyozza a termelékenység növekedése vagy a technológiai haladás. Az hamar kiderült, hogy a pénzügyi egyensúlyteremtés klasszikus útja már csak a felhalmozott adósság méreteinél fogva sem látszott járhatónak. Arról nem is beszélve, hogy a költségvetési bevételek számottevő növelése olyan adópolitikát követelne meg, amely még az igen szerény növekedést is

megfojthatja. Másrészt a kiadások csökkentése, ami alapvetően érintené az elmúlt évtizedekben kiépült szociális jóléti rendszereket, politikailag és társadalmilag aligha vállalható, különösen akkor, amikor a munkanélküliség magas, a válság társadalmi költségei pedig éppen a mostani években tetőznek. Marad tehát két eszköz, nagy valószínűséggel közös alkalmazása. Az adósságok jelentős részét, talán legfőbbképpen az USA-ban, de Európában is jelentősen felerősödő inflációval igyekeznek eltüntetni, miközben az adósságkezelés időszávját akár az évtized végéig is meghosszabbítják. Ez pedig nem más, mint a most felmerült és felhasznált költségek egy részének átterhelése a következő generációkra.

Több szakértő elhúzódó deflációra, az áremelkedés csökkennésére számít. Az elmúlt évek tapasztalata azonban ezt az elvárást nem mindenben s mindenütt teljesítette. Megjelent ugyanis ismét a stagflációnak – lásd feljebb – nevezett jelenség: gyenge gazdasági növekedés mellett erősödő infláció. Az inflációs nyomást tovább növeli a nyersanyag-, energia- és élelmiszerárak emelkedése, mint külső inflációs elem. Ennek az inflációnak a kezelése különösen súlyos kihívást intéz a nemzetközi pénzügyi rendszer számára, nem utolsósorban pedig az eurozóna és a közös pénz, az euró jövője szempontjából vet fel lényegi kérdéseket.

A globális gazdasági válság multidimenzionális természetét, mély gyökereit és kiterjedt hatásait tekintve belátható, hogy a jelenlegi módszerek és gazdaságpolitikák a válság menedzselésére aligha hatékonyak. Ha egyáltalán, bizonyos helyeken és területeken részleges eredményeket mutathatnak fel de a válság mélyebb gyökereiig nem jutnak el. A válságmegoldásra javasolt neoliberális monetarista módszer döntően megszorító intézkedéseket tartalmaz, s mint ilyen, túlnyomórészt ökonomista megközelítés alapján: a nemzetközi gazdasági és társadalmi realitásokat mellőzve. A keynes-i, vagy jobban mondva neo-keynes-i megközelítés, amely a gazdasági növekedés ösztönzésével kívánja elérni a gazdaság dinamikus egyensúlyát, s egyúttal szigorú ellenőrzést és korlátozásokat javasol a pénzügyi szektor fölött talán relevánsabb az előbbi módszernél de e nézet képviselői is gyakran tekintenek el a valóság komplexitásától és változásaitól.

A válságot megszorításokkal és restriktív gazdaságpolitikával kezelni javaslók a fizetési mérleg egyensúlyi helyzetének visszaállítását, a költségvetési hiány csökkentését, a kumulatív eladósodási folyamatok megállítását ígérik és várják.<sup>11</sup> Itt utalnunk kell M. Friedman munkásságára, aki a válságok általános tanulságait figyelve megállapította, hogy több téves feltételezés is meghúzódott az állami beavatkozások mögött. Hozzá kell ehhez tenni, hogy Milton Friedman kimutatta: nem igaz Keynes összefüggése a jövedelmek és a fogyasztás elszakadására. A jövedelmek emelkedésével nem csökken a fogyasztási határhajlandóság. Sőt, az utóbbi 15-20 évben markánsan megfigyelhető eme határhajlandóság egyértelmű növekedése: az amerikai átlagpolgár a jövedelmének szinte nulla százalékát takarítja meg napjainkban. Legföljebb régebbi megtakarításait mozgatja meg, például részvényeit lecseréli másfajta részvényekre. Friedman másik fölismerése: nem érvényes a Philips-összefüggés, amely szerint a munkanélküliség és az infláció ellentétesen mozognak egymással. Látható hogy ördögi kör alakult ki: a tőkefölöslegek felhalmozódása megállíthatatlan, nem működik az ezt kordában tartó állami szabályozás keynesi elve, mert nem is működhet: az adókat a csillagos égig kellene emelni ehhez ugyanis. És nem alakult ki másfajta szabályozási mechanizmus. Törvényszerű, hogy a pénztőke piac ellenőrizetlenül meglóduljon és túlfusson

---

<sup>11</sup> Tény viszont, hogy az ilyen “megoldások” a munkanélküliség jelentős emelkedésével járnak. Ma több mint 24 millió ember munkanélküli Európában, 17 milliónál is több az euró övezetben, s a folyamatnak még nincs vége. 2012 tavaszán Spanyolországban 23 százalék volt az állásnélküliek aránya, Görögországban 19 százalék. A munkanélküliség 2012-ben 50 százalékkal magasabb mint a válság kiinduló évében, 2007-ben volt. Különösen súlyos a munkanélküliség a 25 év alatti ifjúság soraiban, ahol ez az arány 22 százalék.



a reálgazdaság bővülésének ütemén, tehát megsérül a pénzellátás egyenletességének friedmani kritériuma. Bármennyire is logikusak e friedman-i megállapítások, mégis igaz, hogy e nézetek több lényeges és fontos szempontot is mellőznek. Ezek közül lássunk néhányat:

1. Lényegi ellentmondás van a fenti, kétségkívül kívánatos célok, valamint a megszorító intézkedések káros reálgazdasági hatásai között. A leglényegesebb általánosan ismert, a költségvetési egyensúly javulásával a gazdaság recessziós spirálba kerülhet, s ez újabb egyensúlytalanságokat szül.

2. A pénzmennyiség egyensúlya a modern monetarista elmélet szerint nemcsak úgy biztosítható, hogy a túlzott pénzmennyiséget csökkentjük, hanem a gazdasági növekedés ösztönzésével is, amely a növekvő pénzkereslettel helyreállíthatja a pénzkínálat és kereslet egyensúlyát.

3. A többnyire monetaristák által sürgetett megszorító intézkedések ellentmondanak a vele együttjáró neoliberais politikának, amely ösztönzi a privatizációt, a liberalizációt és deregularizációt, a piaci mechanizmusok kiterjesztését a társadalom minden területére, s többnyire adócsökkentést alkalmaz a gazdagabb rétegek érdekében és javára. Ez pedig növeli a társadalmi feszültségeket s ezzel is felerősíti az egyensúlytalanságot, eladósodottságot.

4. A gazdasági liberalizáció olyan neves képviselői mint Adam Smith, David Ricardo, J. S. Mill, Alfred Marshall, s mások egyáltalán nem javasolták – mint korunk neoliberaisai teszik – a privatizáció vagy a piaci mechanizmusok kiterjesztését az oktatásra, közegészségügyre, kultúrára, tudományra, sportra, a társadalmbiztosításra. Mindnyájan erőteljes szociális érzékenységről tettek tanubizonyságot, s sürgették a szegénység csökkentését.

A neoliberais, monetarista megközelítés e hiányosságai és tökéletlenségei ellenére sem állítható, hogy a megszorításra alapozó gazdaságpolitika néhány – akár több – eleme ne lenne célravezető. S ezzel együtt az is állítható, hogy a keynes-i – módosított – módszerek alkalmazását is kellő kritikával kell a gyakorlatba ültetni.

A válságot keynes-i módszerekkel megoldani kívánó szakértők is negligálnak lényeges kérdéseket. Ezek közül sorolunk fel néhányat:

1. A korábbi válságokat keynes-i módszerekkel megoldó gazdaságpolitikák nemzeti és nemzetközi feltételei lényegesen mások voltak a maiakhoz képest.

2. Mivel a bármilyen természetű, s bármilyen országban keletkezett válságok természetüknél fogva globalizálódnak, míg gazdasági és társadalmi hátterük a globális gazdaságban gyökeredzik, a nemzetgazdaságok elvesztették gazdasági folyamatokat irányító képességüket. A nemzetgazdasági keret továbbra már nem adekvát a keynes-i elgondolások sikeres alkalmazására.

3. Míg korábbi évtizedekben a válság és recesszió a kereslethiányhoz kötődött, a jelenlegi válságban egyszerre jelentkezik a kereslethiány alapvető tömegtermékek iránt, s túlzott kereslet a luxuscikkek iránt.

4. Amennyiben a keynes-i elgondolásokat globális szinten kívánjuk alkalmazni – ami teljesen releváns és ésszerű -, ez nemcsak adekvát intézményi rendszert kíván meg (erről még szólunk), de egy új globális társadalmat, társadalmi szerződést is.

#### **4. A globális (világgazdasági) válságok új tényezői és vonatkozásai**

A fent leírtakból egyértelműen következik, hogy a választás *nem* egyszerűen a vagy neoliberais monetarista megközelítés, vagy keynes-i módszerek alkalmazása. Javallott, hogy a lényegesen

megváltozott globális körülmények között újra értékeljük ezen alkalmazások alapfeltevéseit. A körülmények változásával valóban elképzelhető a két megközelítés “vegyítése” de ehhez egy erős társadalmi legitimációval rendelkező politikai vezetés szükséges. A politikai vezetés válságmegoldási készsége önmagában egy komoly feladat. Nem feltétlenül igaz, hogy a kormányzat (vagy egyéb intézmények) a gazdasági optimumot tartják követendőnek, létük alapját szolgáltatva a hatalmi kérdések is fontos szerepet játszanak. Ezért figyelhető meg szinte mindenütt jelentős óvatosság a megszorító intézkedések alkalmazásával szemben. Könnyen belátható, hogy ennek társadalmi hatásai akár szembe is fordíthatnak jelentős rétegeket a politikai irányítókkal, ez pedig lassításra kényszeríti őket. Az irányítók demokratikus ellenőrzése sem állami, sem nemzetközi szinten (intézményekben) nem érvényesül. Éppen a válsággal indokolják a megszorításokat, s e megszorítások tovább mélyítik, s nem megoldják a válságokat.

Ez a helyzet viszont még sürgetőbbé teszi a politikai legitimizáció erősítését, a társadalom minél szélesebb rétegeinek bevonását a válságmegoldás módozatainak kidolgozásába, érvényesítésére. Ez nemcsak nemzeti – kormányzati – szinten de nemzetközi intézmények döntéshozatalában is követendő gyakorlat kell hogy legyen.

A válság előrehaladtával az is világossá vált, hogy a globális szintű döntéshozatal és irányítás és jelentős módosításra, változásra szorul. Persze több helyen és módon felmerült már a keynes-i módosított megoldás globális szintű alkalmazása, ehhez azonban a nemzetközi intézmények döntéshozatali rendje még nem alkalmazkodott. A nemzetállamok továbbra is nemzeti, s nem globális érdekek alapján járulnak hozzá a globális döntésekhez, e döntések megvalósításának nincsenek meg a mechanizmusai, nincs és nem lehet - ma még – felelősségre vonás kibújás esetén. Éppen e “kibújási” lehetőségek rövidre zárása érdekében terjedtek a globális irányításra vonatkozó elképzelések.

## **5. Globális szabályozás mint válságmegoldási módszer?**

A nemzeti válságmegoldási receptek korlátait a fentiekben már kifejtettük. Láttuk, hogy csak akkor lehet egy nemzeti megoldás sikeres ha ez párosul nemzetek közötti - regionális vagy globális – együttműködéssel. Ehhez viszont egy új típusú globális együttműködés szükséges, az un. globális szabályozás (global governance) kiterjesztéséhez. Tény, hogy a globális szabályossal párhuzamosan a nemzeti szabályozás önállósága – ha úgy tetszik szuverenitása – csökken. A helyes kérdés azonban nem az, hogy mekkora is milyen szuverenitás csökkenést tartunk elfogadhatónak, hanem az, hogy a globális együttműködés kiterjesztése révén a nemzeti szuverenitás mely területei nyernek (teljesednek ki), s melyek veszítenek. Ennek szép példája a II. világháború utáni globális rendezés, az ENSZ szakosított pénzügyi szervezeteinek – a Nemzetközi Valutaalapnak és a Világbanknak – a megalapítása. Az alapító tagországok – ha nem is könnyen – rájöttek arra, hogy a két világháború közötti versengés kudarcait orvosolandó egy új világgazdasági rendre volt szükség. Ma már az is egyértelmű, hogy ez, a több mint hat évtizedig megfelelően működő rendszer képtelen volt a globalizáció új világához alkalmazkodni, tehát új, hatékony(abb) világgazdasági rendre és rendszerre van szükség. Ez pedig – a már felsorolt érvek alapján – elképzelhetetlen egy globális szabályozó hatóság nélkül. A nemzetközi pénzügyi rendszer ma diszfunkcionálisan működik, átfogó reformjának elmaradása a nyitott világgazdaság fennmaradását veszélyezteti.

Nem mondható, hogy ne történtek volna kísérletek a nemzetközi szabályozás kiterjesztése, elmélyítése terén.<sup>12</sup> A G-20 csoport – noha nem minősíthető nemzetközi szervezetnek –

---

<sup>12</sup> Érdemes itt utalnunk a G-20 Csoport 2008. és ez utáni nyilatkozataira, ahol kifejezett globális szabályozást ösztönző lépéseket sürgettek, valósítottak meg. Lásd a különböző csúcstalálkozók nyilatkozatait: Washington, 2008. november 14. 15; London, 2009. április 1-2; Pittsburg , 2009. szeptember 24-25; Toronto, 2010. június 26-27; Szóul, 2010. november 11-12; Cannes, 2011.

sorozatosan fogad el globális szabályozást sürgető, azt előkészítő határozatokat. Erre jó példa a Los Cabos (Mexikó) Nyilatkozat, amelyet 2012. június 19-én fogadtak el. Ebben a következőkre hívja fel a figyelmet a szervezet:

“32. Elismerjük egy hatékony globális és regionális biztonsági háló fontosságát. Üdvözljük az IMF rendelkezésre álló erőforrásainak növelésére irányuló elkötelezettséget. Ez egy széleskörű nemzetközi összefogás eredménye, nagyszámú országgal. Az elkötelezettség meghaladja a 450 milliárd dollárt s ez a 2010. évi reformban megígért forrásbővülés felett értendő, s nem használható csak egyetlen földrajzi régió számára. E források a teljes IMF tagság rendelkezésére állnak E forrásokat kétoldalú megállapodások révén lehet igénybe venni...Ez az erőfeszítés mutatja a G-20 és a nemzetközi közösség elkötelezettségét a mellett, hogy a globális pénzügyi stabilitás megőrzésével és fejlesztésével kapcsolatos lépéseket tegyenek, s növeljék a Nemzetközi Valutaalap szerepét a válság megelőzésében és megoldásában.

34. Megállapodtunk abban, hogy a jelenlegi felügyeleti rendszert jelentősen át kell alakítani, beleértve a bilaterális és multilaterális felügyelet jobb integrálását, a globális, hazai és pénzügyi stabilitásra fókuszálva, beleértve országpolitikák tovaterjedő hatásait is. Üdvözljük az IMF munkáját egy integrált felügyeleti döntési rendszer előkészítésére s elkötelezzük magunkat e döntési folyamat támogatására. Aláhúzzuk a szigorú árfolyampolitikai felügyelet fontosságát s ösztönözzük e felügyeleti tevékenység gyakoriságának növelését, ahol szükséges beleértve globális likviditási, tőkeáramlási, tőkemérleg intézkedéseket, tartalék-, fiskális-, monetáris- és pénzügyi szektor politikákat, amelyek hatnak a külső stabilitásra. Üdvözljük az IMF folyamatban lévő munkáját, amely a külgazdasági szektorra irányul, amely erősítene a multilaterális elemzést és fokozná a felügyelet transzparenciáját...”

A talán túlzottan is bürokratikusnak tűnő megfogalmazás mögött lényegi megállapodások húzódnak meg. A válság immár négy éve eljuttatta e húsz országot – a világgazdaság vezető országai ezek – arra a döntésre, hogy nemzetek közötti versengéseiket moderálva a globális szabályozás konkrét lépéseit is mérlegeljék. A folyamat persze lassú és ellentmondásos de minden bizonnyal elindult.

E szabályozások háttérében mindig ott húzódott a tény, hogy a globális pénzügyi világ komplexitása oly mértékűvé vált, hogy e műveletek korlátlanra, ellenőrizhetetlenné váltak. A szabályozási igény tehát nyilvánvaló volt, s a valóság követte is ezt. Mégis, a nemzetközi pénzügyi intézmények felügyeletére szánt szabályozási intézkedések hihetetlen bonyolultsága inkább növeli a probléma súlyosságát, semmint hozzájárulna annak megoldásához. Csak néhány példát hozunk erre. A Bazel III. egyezmény jelenleg 616 oldalas, több mint tízszer terjedelmesebb mint a Bazel I. egyezmény. Az Amerikai Egyesült Államok pénzügyi szabályozási törvénye, a Dodd Frank Act több mint 848 oldal. Ennek része az ún. Volcker Szabály, amely a szellemi tulajdonnal védett termékek kereskedelmére vonatkozik, 383 kérdést, és 1420 alkérdést tartalmaz. Ki és miképp képes ezek követésére? Nem beszélve e szabályozások gyakorlatba ültetésének felügyeletéről. A vállalatok, kormányok és szabályozó intézmények számára ez egyre több időt, költséget jelent, amely már közelít a vállalhatatlan mértékhez. Egyre többen hangoztatják azon véleményüket, hogy az ilyen bonyolult szabályozások egyszerűen követhetetlenek és valószínű, hogy – céljaikkal teljes ellentétben – nem képesek a bonyolódó valóság tükrözésére.

Ma már közhelynek hat arról írni, hogy a gazdaság egésze, ennek kapcsolatrendszere globálissá vált, ugyanakkor az e folyamatokat irányító intézmények többsége ma is nemzeti s nem globális

jellegű. Tény, hogy a nemzeti befolyásolás, ennek hatékonysága kérdésessé vált: a nemzeti megoldási kísérletek sorra beleütköznek más nemzetek megoldási gyakorlatába, s a súrlódások egyre nagyobb erővel kényszerítik a kormányokat egy kiterjedtebb, regionális illetve globális együttműködés irányába. Ennek elfogadása azonban a nemzetállamok számára nehéz, hisz a döntési kompetenciák bizonyos átrendeződésével jár együtt. Minden állam számára világos, hogy ma még nem létezik egy olyan együttműködési mechanizmus, amely kellő hatékonysággal és erővel biztosítaná az általános, regionális és egyedi válságok hatékony kezelését. Az igaz viszont, hogy az igény egy ilyen megoldási rendszerre a válság évei alatt általánossá vált. A sokoldalú együttműködés, a globális irányítás a kollektív kockázatkezelés fontosságát senki sem vonja kétségbe de hatékony lépéseket csak döcögve, a nemzeti érdekek körömszakadtáig történő védelmével tesznek (Simai, 1994.)

A globális gazdasági válságról szólva látnunk kell, hogy e valóban „fontos mérföldkövet jelentett, amely azt is jelezte, hogy a világ az új világgazdasághoz való igazodás hosszadalmas folyamatába lépett. A globalizáció máris univerzális imperatívusszá alakította az „alkalmazkodás” kérdését, amely a gazdag és a szegény országokat egyaránt érinti. ... A multilaterális intézményeknek katalizátorokként kell működniük, serkentve az új irányelveket és akciókat. Az irányelvek célkitűzéseinek és instrumentumainak változtatása mindig is nehézségekkel járt, még a nemzeti kormányzás keretében is. ... A fejlődés preferált útvonalának kutatása, a válságok és a sürgősségi helyzetek humanisztikus megközelítésének tanulmányozása, a túléléssel, az emberiség előrehaladásával számoló megoldások és alternatívák feltérképezése, amelyek elősegíthetik a harmonizált irányelvi keret kialakítását, igen fontos feladatokkal látják el majd az előttünk álló évtized társadalomtudományát is.” (Simai, 2009. p. 11.)

A globális irányítás értelmezése immár több évtizede a szakirodalom része.<sup>13</sup> A hatalmas nemzetközi és hazai szakirodalom egységes abban, hogy a globális szabályozás nem jelent még (vagy még nem) globális kormányzást, egy világállamot, de igenis jelenti a globális problémák közös erőfeszítésen alapuló megközelítését, amelyet világméretű együttműködés tesz lehetővé. Egy ilyen globális együttműködésnek a következő kérdésekre kell határozott válaszokat adnia (Szentés, 2012. 14-15. oldal):

- “Az ENSZ rendszer megreformálása a képviselői és szavazási rendszer változtatásával a társadalmi rétegeket, foglalkozásokat képviselő globális nem-kormányközi szervezetek (NGO-k), valamint civil szervezetek révén (a Közgyűlés második házának létesítésével, amelynek tagjai az előbbi szervezetek képviselői lennének),
- Egy globális közszolgálati szektor létesítése a megreformált ENSZ felügyelete alatt, ahol a “világ költségvetést” az utóbbi demokratikusan választott gazdasági irányító testülete irányítja, s amely fontos eszköze lehet a globális anti-ciklikus gazdaságpolitikának,
- Nemzeti határokat átszelő progresszív nemzetközi jövedelem adózás bevezetése, de az adók beszedéséért, azok világ költségvetéshez történő transzferéért az egyes államok lennének felelősek,
- A hozzáadottérték adók nemzetközi standardizálása oly módon, hogy kiterjedjenek a pénzügyi szektorra is, magas kulcsokat írva elő luxustermékekre, fegyverekre, s minden olyan termékre, szolgáltatásra, amely káros az egészségre és környezetre, vagy ilyeneket propagál,
- “Kohéziós” és “strukturális” alapok (amilyenek az Európai Unióban is léteznek) létesítése az ENSZ keretén belül, amelyeket a világköltségvetésből finanszíroznak, a fejlettségbeli szakadékok csökkentése, a kevésbé fejlett régiók strukturális változásai elősegítése érdekében, s melyek elosztását adott országok reális igényei, valamint közegészségi, oktatási, munkahelyteremtést, szociális ellátást javító erőfeszítéseik függvényében folyósítanak,

---

<sup>13</sup> Itt legyen elég utalnunk Simai Mihály (1994), illetve Csáki György (2005), Szentés Tamás (2002, 2003.), valamint Thakur – Weiss (2007) munkáira.

- A lényegi, demokratikusan hozott ENSZ határozatok kötelezővé tétele,
- Az ENSZ felhatalmazása a határozatok megvalósításának kikényszerítésére, s így tovább”

Naivitás lenne feltételezni, hogy az ilyen globális irányítást kezdeményező egyéni, nemzeti, regionális<sup>14</sup> vagy akár globális kezdeményezések hamar célra vezetnek. Az ellenállás több ok miatt is erősödhet de maga az igény továbbra is fennáll. Az egyik legnagyobb nyomást minden valószínűség szerint a transznacionális vállalatok magatartásában kell várnunk, a következő okok miatt. E vállalatok termelési, szolgáltatási rendszere globális méretű: forrásbevonásuk, termelési folyamatai, elosztási viszonyaik a világgazdaság nagy részét érintik ma már. Természetes, hogy az egyes elszigetelt nemzeti szabályozások, korlátozások kiváltották e társaságok ellenkezését, s több esetben is hatásosan verték vissza a nemzetgazdaságok korlátozó tevékenységét. A velük kapcsolatos nemzetközi szabályozási kísérletek egészen 1975-ig nyúlnak vissza.<sup>15</sup> Éppen e szerv kutatási eredményeinek is köszönhető a TNC-k tevékenységének káros hatásait korlátozó szabályozó tevékenység kiterjedése. Fontos itt utalnunk az un. Pasinetti-jelenségre. Luigi Ludovico Passinetti (1930-) olasz közgazda mutatott rá arra, hogy a felhalmozási-beruházási ráta erőszakos megemelése a fogyasztás rovására - amely a nemzeti megszorító intézkedéseknek állandó eleme - nem juttatja a társadalmat többlet fejlesztési forráshoz. Ugyanis amit nyer ilyenkor a vállalkozói szféra a beruházási források terén, azt el is veszti a piaci oldalon történő profitvesztés formájában. Amennyivel csökkentjük a fogyasztást (reálbéreket, reálnyugdíjat), összességében annyival kevesebb árut tudunk értékesíteni a piacon, így ennyivel csökken a bruttó profit. Márpedig az amortizáción (értékcsökkenési leíráson) kívül a profit a tőke másik fejlesztési forrása. Mármint mi a jobb a társadalom (a társadalmi béke és jólét) szempontjából: ha leszorítjuk a reáljövedelmeket (az életszínvonalat) és ezáltal jutunk több beruházási forráshoz (a pénz közvetlenül a vállalkozókhöz jut), vagy ha hagyjuk kiáramolni és forogni a forgalom és a fogyasztás szférájában, így juttatva többletprofithoz, és ezáltal többlet fejlesztési forráshoz (!) a termelői-vállalkozó szférát? Aligha kétséges a válasz.

A jelenlegi válságban felerősödtek a nemzeti megoldási (korlátozási) módszerek, nem véletlen tehát, hogy e globális vállalatok érdeke egy egységesebb – mégha szigorúbb is – globális szabályozási rendszer létesítése. Az ő gazdasági és társadalmi érdekeik lehetnek azok a katalizátorok, amelyek felgyorsítják a globális szabályozás egyes részlemeinek kifejlesztését, megvalósítását. Ehhez járulhatnak még hozzá azok az alulról jövő kezdeményezések, nyomások, amelyek korábban nemzeti civil és szakmai mozgalmak nemzetköziesedése révén terjednek. E mozgalmak fokozott nemzetköziesedése a globális irányítás eredményeinek egyik fontos záloga.

## **Összefoglalás helyett**

A nemzeti, regionális és globális megoldási kezdeményezések ellenére jogos a kérdés, van-e kilátás a végleges rendezésre? Meggyőződésünk, hogy igen, még akkor is ha látjuk, hogy a

<sup>14</sup> Bár csak érinti témánkat, fontos megjegyezni az Európai Unió elnökének, José Manuel Barrosoinak az Európai Parlamentben 2012. szeptember 12-én mondott évnívó beszédét, ahol a föderális irányban történő továbblépést – azaz a globális szabályozás közelítését -, a fiskális központosítás újabb elképzeléseit vázolta fel.

<sup>15</sup> Az ENSZ keretében, az 1973-75 évi válság nyomán jött létre az un. Committee of Eminent Persons (Kiemelkedő Személyiségek Bizottsága), amelyben a transznacionális (multinacionális) vállalatok világgazdasági szerepének felmérése volt a fő feladat. E bizottságon Ádám György professzor, a téma kiemelkedően fontos szakértője is szerepet kapott. E bizottság javaslatára jött létre az ENSZ-ben – önálló kutatási egységként – a Centre for Transnational Corporations (CTC), amely egészen 1995-ig New Yorkban fejtette ki tevékenységét. Kutatási eredményeit a Központ a *World Investment Report* sorozatban publikálta. Ma a Központ az UNCTAD keretében un. programként, tehát nem önálló kutatási egységként működik.

munkanélküliség történelmi magasságokban van, a válság folytatódik – néhol még mélyül is -, az alagút vége nem látszik. Mégis, tanulhatunk a 30-as évek angol és amerikai lépéseiből, a fejlődő országok elmúlt évtizedekbeli tapasztalataiból – különösen az ázsiai országokéból, Kína és India megkerülhetetlen e téren. E térségben az orthodox, megszorító gazdaságpolitikák elvetése, egy sajátos keynes-i nemzeti szabályozás és kontroll érvényesült, kiegészítve regionális szabályozó és támogató mechanizmusok kiépítésével. De jó példákat találhatunk néhány európai országban, Kanadában és Latin Amerikában is.

E tapasztalatok is bizonyítják, hogy vannak alternatívák. De ezek csak akkor megvalósíthatók, ha a nemzeti és nemzetközi szféra kapcsolatainak új elképzeléseire, újonnan kidolgozandó politikáira, egymást támogató tevékenységeire koncentrálnak. (Jolly, et al., 2012.) Ezek közül említünk néhányat:

1. A teljes foglalkoztatottság visszaállítása, mint nemzeti és globális cél, prioritás.
2. Nagyobb figyelmet fordítani a nemek közötti egyenlőségre, s a nők mobilizálása a növekedés és reform érdekében.
3. Lényeges beruházások a gyermekek és más sérülékeny társadalmi csoport érdekében a magas színvonalú egészségügy, táplálkozás, alapvető oktatás területén, hogy ezzel a jövőbeli termelékenységet és egyenlőséget ösztönözzük.
4. A kirívó egyenlőtlenségek csökkentése, mint egy igazságosabb és dinamikusabb társadalom felé vezető út első állomása, ahol a szegénység kisebb, a társadalmi szolidaritás viszont kiterjedtebb.
5. A bank- és pénzügyi szektor ellenőrzése annak érdekében, hogy ne a reálszektor urai, hanem szolgái legyenek.
6. A válság utáni megújulást segítő akciók erősítése annak érdekében, hogy a munkanélküliség, egyenlőtlenségek, klímaváltozás fenntartható fejlődést gátló hatásait kiküszöböljük a hosszú távú fejlődésben.
7. A nemzetközi szervezeteket, intézményeket úgy megerősíteni, hogy erőteljesebben képviseljék a feltörekvő, fejlődő és átalakuló országokat.
8. S végül de nem utolsó sorban: mindezek érdekében a politikai közvélemény figyelmét, politikai támogatását kell elérni az ilyen alternatívák támogatására.

## Hivatkozások

**Benczes, I. – Kutasi, G.** (2010): *Költségvetési pénzügyek. Hiány, államadósság és fenntarthatóság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, Pénzügy és Számvitel Szakkönyvtár, sorozatszerkesztő: Vigvári András, 358 oldal. ISBN 978 963 05 8918 5

**Csáki, György** (2010): Globális kormányzás – globális szabályozás a világgazdasági válságból való kilábalás kollektív eszközeiről. In: **Magas István – Kutasi Gábor** (szerk): *Változó világgazdaság. Globális kormányzás- vállalati nemzetköziesedés – regionális fejlődés.* Tanulmányok Simai Mihály 80. születésnapjára. Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. 68-85. oldal. ISBN 978 963-503-410-9

**Inotai, András** (2010): A “fenntartható kapitalizmus” felé? In: **Magas István – Kutasi Gábor** (szerk): *Változó világgazdaság. Globális kormányzás- vállalati nemzetköziesedés – regionális fejlődés.* Tanulmányok Simai Mihály 80. születésnapjára. Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. 86 - 91. oldal. ISBN 978 963-503-410-9

**Jolly, R. – Emmerij, L. – Weiss, T. G.** (2005), *The Power of UN Ideas. Lessons from the first 60 years: a summary of the books and findings from the United Nations Intellectual History Project.* UNIHP, New York

**Jolly, R. et al.** (Cornia, G. A. – Elson, D. – Fortin, C. – Griffith-Jones, S. – Helleiner, G. – van der Hoeven, R. – Kaplinsky, R. – Morgan, R. – Ortiz, I. – Pearson, R. – Stewart, F.) (2012), *Be Outraged. There Are Alternatives.* Published by Richard Jolly. [R.Jolly@ids.ac.uk](mailto:R.Jolly@ids.ac.uk)

**Keynes, J. M.** (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.

**Magas István – Kutasi Gábor** (szerk): *Változó világgazdaság. Globális kormányzás- vállalati nemzetköziesedés – regionális fejlődés.* Tanulmányok Simai Mihály 80. születésnapjára. Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. 358 oldal ISBN 978 963-503-410-9

**Mátyás, A.** (2003): *A modern közgazdaságtan története.* Aula Kiadó, Budapest, 2003. 671 oldal. ISBN 963 9478 31 8

**Miszlivetz, Ferenc** (szerk): *Válság világrendszer szemléletben.* Savaria University Press, Szombathely, 2009. 377 oldal.

**Miszlivetz, Ferenc** (szerk): *Eredeti válságfelhalmozás: összeomlás vagy átalakulás? 2. változatlan utánnomás.* Savaria University Press. MTA Politikai Tudományok Intézete, Szombathely – Budapest, 2010. 301. oldal

**Simai, Mihály** (1994): *The Future of Global Governance: Managing risk and change in the international system.* United States Institute of Peace Press, Washington, D.C.

**Simai, Mihály** (2009): A multilaterális együttműködés új kérdései és új lehetőségei a válság után. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 3. szám.

**Szentes, T.** (1976), *Az elmaradottság és fejlettség dialektikája a tőkés világgazdaságban.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 481 oldal ISBN 963 09 0624 4

**Szentes, T.** (1999), *Világgazdaságtan I. kötet Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest, 947 oldal ISBN 963 9215 35x

**Szentes, T.** (2002), *World Economics I. Comparative Theories and Methods of International and Development Economics*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 462 p. ISBN 963 05 7967 7 (1-2.)

**Szentes, T.** (2003), *World Economics II. The Political Economy of Development, Globalisation and System Transformation*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 439 p. ISBN 963 05 7967 7 (1-2.)

**Szentes, T.** (2009), *Ki, mi és miért van válságban?* Napvilág Kiadó, Budapest

**Szentes, Tamás** (2012): *Global crises: Is the Keynesian recipe relevant if applied under a global governance? (Some revisited issues)* Budapest, Kézirat.

**Thakur, R. – Weiss, T. G.** (2007), *The UN and Global Governance: An Idea and Its Prospects*. Indiana University Press, US.

**World Economic and Social Survey, 2012, In Search of New Development Finance**, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, E/2012/50/Rev. 1 ST/ESA/341

**World Economic Situation and Prospects 2012, Update as of mid-2012**, The present document updates **World Economic Situation and Prospects 2012** (United Nations publication, Sales No. E.12.II.C.2), released in January 2012.  
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp.html>